

УДК 37.013.83

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

©Астахова М. С.

Комунальний вищий навчальний заклад «Харківська академія неперервної освіти»

Інформація про автора:

Астахова Марія Сергіївна: ORCID: 0000-0002-5162-5831; mariastahova@rambler.ru; старший викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти; КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»; вул. Пушкінська, 24, м. Харків, 61057, Україна

У статті визначено сутність професійної компетентності з безпеки життєдіяльності вчителя як його інтегрованої характеристики, яку віднесено до групи ключових компетентностей у цілому та професійних компетентностей учителя зокрема. Окреслено нормативно-правове забезпечення сфери безпеки, актуальність безпеки життєдіяльності для учасників навчально-виховного процесу, її комплексність, системність та інтегративність в умовах існування потенційних та реальних небезпек. Розкрито структурні компоненти професійної компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний) та технологію її розвитку в системі післядипломної педагогічної освіти, яка складається з трьох етапів: діагностично-проектувального, основного та оцінно-корегувального. Зазначено, що дана технологія враховує комплексність змісту безпеки життєдіяльності, особливості безпеки дорослих і дітей та складову професійно-особистісного досвіду вчителя.

Ключові слова: компетентність, безпека життєдіяльності, учитель, компетентність з безпеки життєдіяльності, комплексність, післядипломна педагогічна освіта, технологія, досвід.

Астахова М. С. «Развитие профессиональной компетентности по безопасности жизнедеятельности учителей: технологический аспект».

В статье определена сущность профессиональной компетентности по безопасности жизнедеятельности учителя как его интегрированной характеристики, которая отнесена к группе ключевых компетентностей в целом и профессиональных компетенций учителя в частности. Обозначено нормативно-правовое обеспечение сферы безопасности, актуальность безопасности жизнедеятельности для участников учебно-воспитательного процесса, ее комплексность, системность и интегративность в условиях существования потенциальных и реальных опасностей. Раскрыты структурные компоненты профессиональной компетентности по безопасности жизнедеятельности учителей (мотивационный, когнитивный, деятельностный и рефлексивный) и технологию ее развития в системе последипломного педагогического образования, которая состоит из трех этапов: диагностико-проектировочного, основного и оценочно-коррекционного. Отмечено, что данная технология учитывает комплексность содержания безопасности жизнедеятельности, особенности безопасности взрослых и детей и составляющую профессионально-личностного опыта учителя.

Ключевые слова: компетентность, безопасность жизнедеятельности, учитель, компетентность по безопасности жизнедеятельности, комплексность, последипломное педагогическое образование, технология, опыт.

©Астахова М. С., 2015

Astakhova M. S. "Development of professional competence of teachers in the area of life safety: technological aspect".

The article reveals the essence and the contents of the professional competence of teachers in the area of life safety. The professional competence of teachers in the area of life safety is related to the group of key competences of the individuals in general and professional competences of the modern teacher in particular.

Outlined regulatory support to the security sector, the urgency of life safety for the participants of the educational process, its integrated, systematic and integrative in terms of potential and real dangers. The article demonstrates the structure of competence of teacher's life safety and components (motivational, cognitive, activity and reflexive). Article defines the technology of growth of professional teacher's competence in the post graduating education. The technology consists of three stages: diagnostic-designing, primary and evaluative-adjustment. It is indicated that given technology takes into account the complexity of content of life safety, safety features of adults and children and a component of professional and personal teacher's experience.

Keywords: competence, safety, teacher competence of life safety, complexity, postgraduate teacher education, technology, experience.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку суспільства характеризуються погіршенням екологічного стану, соціальними протиріччями, суттєвими змінами в техногенній сфері, збільшенням кількості факторів, здатних викликати надзвичайні і небезпечні ситуації для життя людини, зростанням імовірності виникнення терористичних актів, соціальних хвороб та залежностей, дитячого травматизму, тому проблеми безпеки життєдіяльності сьогодення мають глобальний характер і набувають особливої актуальності. Як виклик на означені загрози виникає необхідність запобігання небезпек та вироблення стратегії дій у надзвичайних ситуаціях, у нейтралізації або зниженні негативних наслідків сучасного прогресу, мінімізації потенційних ризиків. Загально визнаним є положення про визначальну роль впливу особистості вчителя на дитину, зокрема і з питань формування в учнів умінь та навичок особистої безпеки. Це вимагає готовності вчителя до розвитку власної компетентності з безпеки життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз психолого-педагогічних джерел засвідчує, що професіоналізм вчителя з питань безпеки життєдіяльності в педагогічній освіті вченими досліджувалась за такими напрямками: розвиток професійної компетентності вчителя (Ю. Бойчук, І. Зимня, М. Лазарєв, В. Луначек, О. Овчарук, О. Пометун, С. Сисоєва, А. Хуторський, Л. Штефан та ін.); психолого-педагогічне обґрунтування системи післядипломної педагогічної освіти (Л. Даниленко, В. Дивак, І. Гавриш, Г. Єльнікова, С. Крисюк, Л. Лук'янова, В. Маслов, В. Олійник, Л. Покроєва, В. Пуцов та ін.); технології в освіті (В. Беспалько, М. Кларін, О. Коваленко, Л. Мітіна, А. Сластьонін та ін.); дослідження педагогічного досвіду (І. Жерносек, Ю. Бабанський, М. Скаткіна, М. Поташнік та ін.) розвиток безпеки життєдіяльності (Я. Бедрій, В. Джигирей, М. Захарченко, Н. Заверуха, В. Зацарний та ін.); праці вітчизняних і зарубіжних дослідників із безпеки життя та діяльності людини, вивчення сучасних загроз та викликів (Е. Арустамов, В. Березуцький, С. Белов, В. Джигирей, В. Жидецький, В. Заплатинський та ін.); методика навчання школярів основам безпечної життєдіяльності (С. Гвоздій, Л. Горяна, О. Жабокрицька, О. Пуляк, Л. Сидорчук, Є. Чернишова та ін.).

Проте в освітньо-професійній педагогічній теорії та практиці бракує досліджень, присвячених процесу розвитку професійної компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти з урахуванням комплексності безпеки життєдіяльності та особливостей навчання вчителів та учнів.

Мета статті полягає в уточненні змісту, структури професійної компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів та технології її розвитку в процесі післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасні умови розвитку суспільства характеризуються погіршенням екологічного стану, суттєвими змінами в техногенній сфері, збільшенням кількості факторів, здатних викликати надзвичайні і небезпечні ситуації для життя людини, зростанням імовірності виникнення терористичних актів, соціальних хвороб та залежностей, загроз інформаційного простору, незадовільним станом дитячого травматизму, тому проблеми безпеки життєдіяльності сьогодення мають глобальний характер і набувають особливої актуальності.

Зупинимося більш детально на комплексності змісту безпеки життєдіяльності. Так, наприклад, природничі науки формують фундамент безпеки життєдіяльності – це знання про фізико-хімічні процеси у світі та їх безпеку, фізіологія людини, техногенні процеси тощо. Спеціальні науки про безпеку інтегрують у систему безпеки життєдіяльності ядро спеціальних знань та вмінь, науки про людину розкриваються в таких сферах, як надання першої допомоги, психологія безпеки тощо. Комплексність у процесі дослідження професійної компетентності з безпеки життєдіяльності в системі післядипломної педагогічної освіти розкривається через єдність комплексу цілісних систем безпеки: соціальної, фізіологічної, екологічної, правової, інформаційної, ергономічної, валеологічної, продовольчої, воєнної, хімічної, пожежної та ін. При цьому комплексний підхід досягається через інтеграцію фундаментальних основ безпеки життєдіяльності (наприклад, фізіологічна безпека) та викликів сучасності (наприклад, різноманітність інформаційних загроз та маніпуляція свідомістю, сучасні технології деструктивного інформаційно-психологічного впливу, збільшення дитячих суїцидів, воєнні конфлікти тощо) [6].

Оскільки основні пріоритети, мотивації, світогляд, установки на певний спосіб життя формуються в дитячі та юнацькі роки, тому саме на дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади, які охоплюють значну кількість дітей і шкільної молоді впродовж тривалого періоду, покладається завдання сформувати в молодого покоління навички дбайливого ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих, навчити правилам безпечної поведінки, сформувати культуру безпеки життєдіяльності.

Незаперечним фактом є те, що досягнення належного рівня безпеки життєдіяльності суспільства можливе тільки за умови високої культури та обізнаності всього населення держави. Про прагнення нашої країни досягти належного рівня безпеки свідчить підтримка Концепції ООН про сталий людський розвиток як програму дії на XXI століття, у якій пріоритет надається розвитку безпеки кожної людини. Важливість безпеки життєдіяльності закріплено в таких державних документах, як Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Кодекс цивільного захисту України, Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» та ін.

Вимоги, які висуває суспільство до освіти, постійно набувають динамізму, тому освіченою можна вважати лише ту людину, що здатна управляти процесом набуття знань, навичок та компетенцій упродовж усього життя. Виходячи з цього, докорінно змінюються функції післядипломної освіти – від обслуговуючої, супроводжувальної, до випереджальної, прогностичної, для якої є актуальним не тільки фахове підвищення кваліфікації вчителя, а й професійне вдосконалення у сфері створення безпечних умов життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу, розвитку компетентності з безпеки життєдіяльності вчителя, який би зміг формувати здорове покоління, яке дбатиме про особисту безпеку та безпеку оточуючих [2]. Спираючись на дослідження науковців (В. Аніщенко, Л. Карпова, Е. Ребко, О. Телешак та ін.), визначимо «професійну компетентність із безпеки життєдіяльності» як інтегровану характеристику особистості вчителя, яка відображає рівень сформованості спеціальних знань та умінь із безпеки життєдіяльності, безпекозначущих професійно-особистісних якостей та ціннісних орієнтацій, здатності до рефлексії, що дають йому змогу здійснювати професійну діяльність, спрямовану на збереження життя та здоров'я учнів, формування їх культури безпеки життєдіяльності в умовах існування потенційних та реальних небезпек [4; 5].

Розглянемо досліджувану нами компетентність як єдність *мотиваційного* (мотивація та пріоритет безпеки у професійній діяльності, ціннісне ставлення до здоров'я школярів,

відповідальність, дисциплінованість, ініціативність у профілактичній діяльності); *когнітивного* (інтеграція загальнонаукових та психолого-педагогічних знань у площину спеціальних знань із безпеки життєдіяльності); *діяльницького* (сукупність умінь та навичок (гностичних, конструктивно-проектувальних, організаційних, інформаційно-пояснювальних, практичних та аналітико-оцінних), необхідних для здійснення навчально-виховного процесу та розв'язання професійних ситуацій на засадах безпеки, для розвитку ризик-орієнтованого мислення) та *рефлексивного* (здатність до рефлексії та самоуправління власною діяльністю, корегування особистісно-професійного досвіду) компонентів [3, с.14]. Процес розвитку зазначеної компетентності зумовлює необхідність пошуків ефективної технології, яка б враховувала комплексність змісту безпеки життєдіяльності, особливості безпеки дорослих і дітей та складову професійно-особистісного досвіду вчителя.

Розвиток професійної компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів забезпечується впровадженням у систему післядипломної освіти технології, яку в загальному вигляді науковці розглядають як: системний метод (Г. Бордовський, С. Гончаренко, В. Євдокимов, І. Прокопенко); дидактична система (О. Савченко); діяльність (Н. Абашкіна, Е. Бережна, В. Сластьонін); сукупність послідовних дій (І. Лернер); порядок, логічність, послідовність (М. Кларін); конструювання, проектування навчального процесу (І. Богданова, В. Воронов, О. Гохберг, В. Паламарчук, С. Рудаківська); структуроване проектування (В. Беспалько, Н. Бондаренко, І. Підласий); діяльний сценарій організації навчання (І. Смолюк) [1]. Розглянемо етапи реалізації технології розвитку компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти. Так, *діагностично-проектувальний* етап реалізується через вхідне діагностування, визначення потреб вчителів та недоліки в їх освіті з безпеки життєдіяльності, розробку відповідного навчально-методичного супроводу. *Основний* етап технології спрямований на формування інтересу до безпеки життєдіяльності і позитивної мотивації до розвитку власної компетентності з безпеки життєдіяльності; спрямованість особистості на ціннісне ставлення до особистої безпеки та безпеки оточуючих; розвиток знань та вмінь із безпеки життєдіяльності. Метою *оцінно-корегувального* етапу технології є аналіз, оцінка та корегування процесу розвитку професійної компетентності з безпеки життєдіяльності. Даний етап характеризується розвитком умінь здійснювати самопізнання і самооцінку, тобто рефлексивну діяльність стосовно власної компетентності з безпеки життєдіяльності, професійної діяльності на засадах безпеки та професійно-особистісного досвіду. На цьому етапі передбачається виявлення результатів готовності вчителів до ризик-орієнтовного мислення, вміння діяти в різних нестандартних (іноді надзвичайних) ситуаціях і визначення індивідуальних програм корекції виявлених недоліків. Зазначені етапи технології реалізуються через комплекс форм (лекції (проблемні лекції, лекції-дискусії, лекції з використанням комп'ютерної техніки і мультимедійних засобів та ін.), семінарські та практичні заняття, індивідуальна, парна та групова роботи, дистанційна та самостійна робота, консультації, педагогічна практика), методів (рольові та ділові ігри, дискусії, мозковий штурм, case-study, тренінги, підготовка презентацій, відеороликів, медіа-продуктів та ін.) та засобів (навчальні програми і посібники, тестові завдання, електронні посібники, мультимедійний і комп'ютерний супровід та ін.) організації освітньої діяльності вчителів з урахуванням принципів андрагогіки, комплексності змісту безпеки життєдіяльності, особливостей безпеки учасників навчально-виховного процесу та особистісно-професійного досвіду вчителів.

Висновки. Проведене дослідження дозволило визначити актуальність та комплексність безпеки життєдіяльності, сутнісну характеристику та компонентний склад професійної компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів, зробити висновок про необхідність цілеспрямованого розвитку професійної компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти шляхом реалізації розробленої поетапної технології.

У межах подальшої дослідницької роботи планується експериментально перевірити результативність реалізації технології розвитку професійної компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Список використаних джерел

1. Алфімов Д. В. Структурно-змістовний контент поняття технології [Електронний ресурс] / Д. В. Алфімов // Науковий вісник Донбасу. – 2011. – № 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_3_2.
2. Астахова М. Культура безпеки життєдіяльності вчителя: освіта протягом життя / М. Астахова // Імідж сучасного педагога : наук.-практ. освіт.-попул. часопис / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава : АСМІ. – 2014. – С. 29-31.
3. Astakhova M. S. Competence in health and safety as an inseparable part of a teacher's professional competence / M. S. Astakhova // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. пр. – Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2015. – Вип. 44. – С. 5-17.
4. Карпова Л. Г. Підвиди професійної компетентності вчителя / Л. Г. Карпова // Інтенсифікація професійної підготовки студентів у навчальних закладах гуманітарної спрямованості. Проблеми сучасного мистецтва і культури : зб. наук. пр. / за заг. ред. Г. Є. Гребенюк. – Харків : Принт Дизайн, 2003. – С. 82-87.
5. Ребко Э. М. Особенности преподавания безопасности жизнедеятельности в педагогических вузах / Э. М. Ребко // Молодой ученый. – 2014. – № 2. – С. 850-855.
6. Яремко З. М. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. / З. М. Яремко. – Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 301 с.

References

1. Alfimov, DV 2011, 'Strukturno-zmistovnyy kontent ponyattya tekhnolohiyi', *Naukovyy visnyk Donbasu*, no. 3, <http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_3_2>.
2. Astakhova, M 2014, 'Kultura bezpeky zhyttyedyialnosti vchytelya: osvita protyahom zhyttya', *Imidzh suchasnoho pedahoha*, Poltavskyy natsionalnyy pedahohichnyy universytet imeni VH Korolenka, ASMI, Poltava, pp. 29–31.
3. Astakhova, MS 2015, 'Competence in health and safety as an inseparable part of a teacher's professional competence', *Zasoby navchalnoyi ta naukovo-doslidnoyi roboty*, Kharkivskyy natsionalnyy pedahohichnyy universytet imeni HS Skovorody, Kharkiv, iss. 44, pp. 5–17.
4. Karpova, LH 2003, 'Pidvydy profesiynoyi kompetentnosti vchytelya', *Intensyfikatsiya profesiynoyi pidhotovky studentiv u navchalnykh zakladakh humanitarnoyi spryamovanosti. Problemy suchasnoho mystetstva i kultury*, Prynt Dyzayn, Kharkiv, pp. 82–87.
5. Rebko, JeM 2014, 'Osobennosti prepodavaniya bezopasnosti zhiznedejatelnosti v pedagogicheskikh vuzah', *Molodoj uchenyj*, no. 2, pp. 850–855.
6. Yaremko, ZM 2005, *Bezpeka zhyttyedyialnosti*, Vydavnychyy tsentr Lvivskoho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka, Lviv.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2015р.